

QISHLOQ HUDUDIDA YASHOVCHI BIR VA KO'P MILLATLI OILALARDA NIKOH MUNOSABATLARINING IJTIMOY -PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

N.X.Djuxonova¹

Mas'ul muallif: Djuxonova Noxida Xayotjonovna, Farg'ona davlat universiteti Psixologiya kafedrası dotsenti Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

Accepted: 08 Avgust 2026
Published: 08 Avgust 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Djuxonova, N. X. QISHLOQ HUDUDIDA YASHOVCHI BIR VA KO'P MILLATLI OILALARDA NIKOH MUNOSABATLARINING IJTIMOY - PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI / N. X. Djuxonova // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 7, № 1. — B. 245–247.

1. Farg'ona davlat universiteti Psixologiya kafedrası dotsenti Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Ushbu maqolada qishloq joylarda yashovchi bir va ko'p millatli oilalarda nikoh munosabatlarining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Bunda ko'p millatli oilalarda turli madaniy qadriyatlarining uyg'unligi nikoh munosabatlarida bag'rikenglik va o'zaro hurmatni kuchaytiradi hamda madaniy xilma-xillikni qabul qilish va hurmat qilish nikohdan qoniqish darajasini oshiruvchi omil sifatida ilmiy jihatdan asoslandi. Nikohdan qoniqish darajasi qishloq joylarda jamoaviy qo'llab-quvvatlash va urf-odatlariga sodiqlik bilan chambarchas bog'liq ekani ilmiy asoslandi.

Kalit so'zlar: noto'liq oilalar, an'analari, urf-odatlari, milliy madaniyat, etnik o'zlik, nikohdan qoniqish.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СУПРУЖЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ В МОНОЭТНИЧЕСКИХ И ПОЛИЭТНИЧЕСКИХ СЕМЬЯХ, ПРОЖИВАЮЩИХ В СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ

Аннотация. В данной статье разработаны практические рекомендации, касающиеся социально-психологических особенностей супружеских отношений в моноэтнических и полиэтнических семьях, проживающих в сельской местности. В статье научно обосновано, что гармония различных культурных ценностей в полиэтнических семьях укрепляет толерантность и взаимное уважение в супружеских отношениях, а принятие и уважение культурного разнообразия выступает фактором, повышающим уровень удовлетворенности браком. Также научно доказано, что в сельской местности уровень удовлетворенности браком тесно связан с общественной поддержкой и приверженностью обычаям и традициям.

Ключевые слова: неполные семьи, традиции, обычаи, национальная культура, этническая идентичность, удовлетворенность браком.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF MARITAL RELATIONSHIPS IN MONO-ETHNIC AND MULTI-ETHNIC FAMILIES RESIDING IN RURAL AREAS

Abstract. This article develops practical recommendations regarding the socio-psychological characteristics of marital relationships in mono-ethnic and multi-ethnic families living in rural areas. It scientifically substantiates that in multi-ethnic families, the harmony of different cultural values strengthens tolerance and mutual respect in marital relationships, and that accepting and respecting cultural diversity is a factor that increases marital satisfaction. It is also scientifically proven that the level of marital satisfaction in rural areas is closely linked to community support and adherence to customs and traditions.

Keywords: incomplete families, traditions, customs, national culture, ethnic identity, marital satisfaction.

Jahonda oila qadriyatlari ahamiyatining zaiflashuvi, nikoh munosabatlarining transformatsiyasi, noto'liq oilalar sonining ko'payishi, yoshlarning nikoh munosabatlarining rasmiy talablariga nisbatan e'tiborsizligi kabi xolatlarning jamiyatga ta'sir etishi sababli ijtimoiy-psixologik xizmat ko'rsatish instituti bo'lgan oilani mustahkamlash masalalariga alohida e'tibor qaratish dolzarblashib bormoqda. "...Bunday tendensiyalar, jumladan, oilani ijtimoiy institut sifatida qayta qurish bilan bog'liq bo'lib, bu shaxsning rivojlanishi uchun yangi ijtimoiy vaziyatni keltirib chiqaradi...". Bu borada psixologik xizmatning samarali yo'lga qo'yilishi va uni amalga oshirishning o'ziga xos kreativ yondashuvlariga e'tibor berish, psixologik xizmat jarayonini tashkil etishni takomillashtirish orqali oila muhitini barqarorlashtirish, psixologlarning professional, kommunikativ ta'sir kompetensiyalarini qaror toptirish orqali faoliyati natijadorligini ta'minlash dolzarb muammolardan bo'lib qolmoqda.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi 76-moddasida "Oila jamiyatning asosiy bo'g'inidir hamda u jamiyat va davlat muhofazasidir" deb belgilangan. 2017-yil 28-iyuldagi PQ-3160-son Qarori bilan ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va

sohani rivojlantirish yangi bosqichga ko'tarildi. 2018-yil 2-fevraldagi PQ-3502-son Qarori bilan xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari belgilandi. 2024-yili qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi "Oila kodeksi" oilaviy munosabatlarning huquqiy bazasini mustahkamladi. Bu hujjatlar oila masalalarini davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilaydi.

O'zbekiston ko'p millatli va ko'p konfessional davlat bo'lib, uning hududida 130 dan ortiq millat va elat vakillari yashaydi. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma'lumotlariga ko'ra, 2024—yil yakuniga kelib mamlakat aholisi 36,8 mln dan oshdi, ulardan o'zbeklar 84,4%, qoraqalpoqlar 2,2%, tojiklar 4,8%, qozoqlar 2,3%, ruslar 2,1%, qirg'izlar 0,9%, turkmanlar 0,6% va boshqa millat vakillari qolgan ulushni tashkil etadi. Bu xilma—xil etnik tarkib turli millat vakillari o'rtasida qarindoshlik aloqalari va ko'p millatli oilalarning shakllanishiga sabab bo'lgan.

Farg'ona viloyati — O'rta Osiyoning eng zich aholili va eng xilma—xil etnik tarkibga ega bo'lgan hududlardan biridir. Viloyat aholisi 4,1 mln dan oshib, asosan o'zbek (88%), tojik (4,7%), qirg'iz (1,8%), rus (1,2%), tatar (0,8%), koreys (0,5%), boshqa millat vakillari (3%) dan iborat. Bu xilma—xil etnik tarkib viloyat hududida ko'p millatli oilalar shakllanishi uchun zarur sharoitlarni yaratgan. Farg'ona vodiysi (Farg'ona, Andijon, Namangan viloyatlari) tarixiy jihatdan turli madaniyatlar va xalqlarning birga yashash hududi sifatida shakllangan. Buyuk ipak yo'lining markaziy yo'nalishlaridan biri shu viloyatdan o'tgan, bu turli millatlarning bu yerda yashashi va bir—biri bilan o'zaro ta'sirlashishi uchun shart—sharoitlarni yaratgan.

Qishloq joylarda yashovchi oilalar — xalq an'analari, urf—odatlar, milliy madaniyat va etnik o'zlik kabi qadriyatlarining asosiy saqlovchilari va uzatuvchilari hisoblanadi. Qishloq oilalarida shahar oilalariga nisbatan an'anaviy qadriyatlar va etnik xususiyatlar kuchliroq saqlanadi. Bir tomondan, bu millat madaniyatining saqlanishiga xizmat qilsa, ikkinchi tomondan, ko'p millatli oilalar tuzilganda madaniy moslashuv, etnik o'zlik, til muloqoti va dunyoqarash farqlari bo'yicha murakkab masalalarni keltirib chiqaradi. Shuningdek, qishloq va shahar oilalari nikoh munosabatlaridagi farqlar — nikohdan qoniqish darajasi, oilaviy qadriyat yo'nalishlari, nizolarni hal etish usullari — bugungi kunda O'zbekiston psixologiya fanining dolzarb tadqiqot yo'nalishlaridan biriga aylangan.

Rossiya, AQSh va Yevropa mamlakatlarida ko'p millatli oilalar fenomeni keng o'rganilgan. WHO World Family Health Report 2024 ma'lumotlariga ko'ra, dunyo bo'yicha ko'p millatli oilalar ulushi yiliga 1–2 foizga oshib bormoqda va 2030-yilga kelib bu ko'rsatkich umumiy oilalarning 15–20 foizini tashkil etishi prognoz qilinmoqda. Bu fenomen globalashuv va migratsiya jarayonlarining tabiiy natijasi hisoblanadi.

Z.A.Rasulovning "O'zbeklarda oila-nikoh an'alarining ijtimoiy va etnik psixologiyasi" nomli ilmiy dissertatsiyasida o'zbek oila-nikoh an'analari idrok etilishining mental xususiyatlari va nikoh shakllarining ijtimoiy, etnopsixologik tasnifi, o'zbeklarda oila-nikoh an'alariga oid tushunchalar va ularning etnopsixologik talqini va tavsifi, empirik tadqiqot natijalari asosida toshkentlik o'zbeklarning mental xususiyatlari, an'anaviy va zamonaviy nikoh shakllarining ijtimoiy iqtisodiy, etnopsixologik xususiyatlari ifoda etilgan.

Oiladagi o'zaro munosabatlar va ularning nikohning mustahkamligiga bog'liqligiga bag'ishlangan birinchi ijtimoiy psixologik tadqiqot Y.Yoqubov tomonidan o'tkazilgan. A.Volkovanning tadqiqot yondashuvidan foydalanib, u hissiy munosabatlardagi uyg'unlikning ajralish arafasidagi, ya'ni noto'liqlilik ostonasidagi va mustahkam oilalarda turlicha bo'lishini, bu bevosita birlamchi rollar taqsimotidagi o'zgarishlarga bog'liq ekanligiga diqqatni qaratdi. Muallif bu ikki toifali oilalarda er va xotin rollarini bajarishdagi farqni o'rganib, hissiy o'zaro munosabatlardagi uyg'unlik ajralish arafasida turgan oilalarda 35% ni, ikkinchi toifali oilada esa 15%ga tushib qolishi aniqlangan. U bevosita noto'liq oila fenomenini alohida o'rganmagan bo'lsada, bizning e'tiborimizni noto'liq oilalardagi oilaviy rollarni bajarishdagi farq va ziddiyatlar muammosiga qaratdi.

M.Utepbergenovning "Qoraqalpoq oilalarining ijtimoiy va etnopsixologik muammolari" nomli ilmiy tadqiqot ishida qoraqalpoq oilasi etnografiyasi, demografiya, ijtimoiy va etnopsixologiyasi, akademik litseylar, kasb-hunar kollejlari o'quvchilari va universitet talabalarini kelajakdagi oilaviy hayotga tayyorlash, oilalarda va mehribonlik uyida tarbiyalangan o'smir o'quvchilarning turmushga tayyorligining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari, nikohga tayyorlik mezonlari, qoraqalpoq oilasida ajralishning ijtimoiy va etnopsixologik xususiyatlari, "Qizni o'g'irlash" milliy an'alarining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari, qoraqalpoq oilasidagi oilaviy nizolar o'rganilgan [5.23].

Tadqiqotchi G.Kraygning ko'rsatishicha, oilaviy hayotning dastlabki bosqichlarida oilaning jipsligi yuqori darajada bo'lishi ko'proq onaga bog'liq bo'lsa, o'smirlik yoshidan farzandning emansipatsiyalana boshlashi davrida ota hal qiluvchi rolga egalik qiladi [5.85-b].

Biz tadqiqotimizni Farg'ona viloyatining Quva tumanidan 20 juft er—xotinlar hamda Quvasoy shahar Polmon qishlog'idan 20 juft er—xotinlar jami 80 nafar juftliklar jalb etildi. Ularda "Oilalarda nikoh munosabatlarining ijtimoiy—psixologik omillari" ijtimoiy—psixologik mualliflik so'rovnomasini o'tkazdik.

1-rasm "Oilamizda o'zaro hurmat mavjud"

1-rasm natijalariga ko'ra, "Oilamizda o'zaro hurmat mavjud" degan fikrga aksariyat respondentlar ijobiy munosabat bildirgan. Xususan, bir millatli o'zbek oilalarida "Ha" javobi 40% ni, qirg'iz oilalarida esa 35% ni tashkil etgan. Bu holat mazkur oilalarda milliy qadriyatlar, kattalarga hurmat, oilaviy tarbiya va an'anaviy munosabatlar mustahkam saqlanib qolayotganini ko'rsatadi. Psixologik jihatdan bunday muhit oila a'zolari o'rtasida ishonch, emotsional yaqinlik va o'zaro qo'llab—quvvatlashning yuqori ekanligi bilan izohlanadi.

Ko'p millatli oilalarda ham ijobiy javoblar nisbatan yuqori bo'lsa—da, ko'rsatkich biroz pastroq (o'zbeklarda 30%, qirg'izlarda 25%). Bu esa turli madaniy qarashlar, urf—odatlar va tarbiya uslublarining farq qilishi ba'zan oilaviy munosabatlarda kelishmovchiliklarga sabab bo'lishi mumkinligini anglatadi. Shu bilan birga, bunday oilalarda

bag'rikenglik, murosqa qilish va bir—birini tushunish kabi psixologik ko'nikmalar ham shakllanib boradi.

"Qisman" javobining 10–15% atrofida bo'lishi ba'zi oilalarda o'zaro hurmat to'liq shakllanmaganini ko'rsatadi. Bu holat oila a'zolari o'rtasida muloqot yetishmasligi, emotsional sovuqlik, iqtisodiy muammolar yoki avlodlar o'rtasidagi qarashlar tafovuti bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Psixologik nuqtai nazardan, oilada hurmatning qisman namoyon bo'lishi shaxslarda xavotir, tushkunlik yoki o'z qadrini past baholash holatlarini keltirib chiqarishi ehtimoldan xoli emas.

"Yo'q" javobining nisbatan kamligi (0–10%) ijobiy holat sifatida baholanadi. Biroq bu ko'rsatkich ayrim oilalarda nizolar, o'zaro tushunmovchilik, emotsional qo'llab—quvvatlashning yetishmasligi yoki oilaviy rollarning to'g'ri taqsimlanmagani bilan izohlanishi mumkin. Bunday muhitda insonlarda stress, ruhiy charchoq va ijtimoiy moslashuv qiyinchiliklari kuzatilishi ehtimoli yuqori bo'ladi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari oilalarda o'zaro hurmat muhiti asosan ijobiy shakllanganini ko'rsatadi. Bir millatli oilalarda milliy va madaniy yaqinlik hissi munosabatlarni mustahkamlasa, ko'p millatli oilalarda esa bag'rikenglik va o'zaro moslashuv muhim psixologik omil sifatida namoyon bo'ladi.

1-jadval

«Nikohdan qoniqish darajasini aniqlash» bo'yicha jins natijalari (n=78)

	Jins	n	m	Std.Og'ish	T	p
Metod	erkak	39	32,36	5,13	3,2**	0,002
	ayol	39	28,79	4,79		

*p<0,05; (farq bor) **p<0,01; (ishonchli farq yuqori) ***p<0,001 (farq o'ta yuqor ishonchli)

1—jadval natijasiga ko'ra, "Nikohdan qoniqish darajasini aniqlash" bo'yicha jins natijalari o'rtasida statistik jihatdan ahamiyatli farq aniqlandi. Bunga ko'ra, ayollarga qaraganda erkaklarda o'z nikohlaridan qoniqish darajasi yuqori ekanligi o'z isbotini topdi. Bunga sabab, erkaklarda nikohdan qoniqish darajasi ayollarga nisbatan yuqoriroq ekanligini ko'rsatdi. Ushbu holatni bir qator psixologik omillar bilan izohlash mumkin. Avvalo, ayollar oilaviy munosabatlarda emotsional yaqinlik, mehr, e'tibor va ruhiy qo'llab—quvvatlashga ko'proq ehtiyoj sezadilar. Agar bu ehtiyojlar to'liq qondirilmasa, ular nikohdagi muhitdan qoniqmaslik hissi boshdan kechirishi mumkin. Erkaklar esa ko'pincha oiladagi moddiy barqarorlik, tashqi tinchlik va ijtimoiy rolning bajarilishini nikoh muvaffaqiyati sifatida baholaydilar. Shu sababli ular nikohdagi ayrim emotsional muammolarni kamroq sezishlari yoki ularga kamroq ahamiyat berishlari mumkin. Shuningdek, ayollar oiladagi mas'uliyatning katta qismini zimmasiga olishi — farzand tarbiyasi, uy yumushlari, oilaviy muhitni saqlash kabi vazifalar bilan ko'proq shug'ullanishi natijasida ruhiy va emotsional charchoqni ko'proq his etadilar. Bu esa nikohdan qoniqish darajasining pasayishiga ta'sir qilishi mumkin. Erkaklarda esa ijtimoiy stereotiplar sababli his—tuyg'ularni ichda saqlash va muammolarni ochiq ifoda etmaslik holati uchraydi. Natijada ular tashqi tomondan nikohdan qoniqqandek ko'rinishi mumkin.

Bundan tashqari, ayollar odatda munosabatlarning sifati, muloqot darajasi va hissiy yaqinlikka nisbatan sezgirroq bo'ladilar. Oiladagi kichik nizolar yoki tushunmovchiliklar ham ularning nikohdan qoniqishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Erkaklar esa ko'proq amaliy natijalarga e'tibor qaratganliklari sababli nikohdagi ayrim psixologik kamchiliklarni qoniqish darajasiga kuchli ta'sir qiluvchi omil sifatida qabul qilmasliklari mumkin.

Xulosa qilib aytganda, qishloq joylardagi bir va ko'p millatli oilalarda nikohdan qoniqishni ta'minlashda o'zaro hurmat, ishonch, milliy va madaniy qadriyatlarga nisbatan bag'rikeng munosabat hamda samarali muloqot asosiy psixologik omillar hisoblanadi. Oilaviy barqarorlikni mustahkamlash uchun psixologik maslahat xizmatlarini rivojlantirish, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash va millatlararo madaniyatni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Qishloq joylarda yashovchi oilalarda nikohdan qoniqish darajasi oilaviy munosabatlarning barqarorligi, o'zaro ishonch va milliy qadriyatlarga sodiqlik bilan belgilanishi aniqlandi. Ayniqsa, qishloq muhitida an'anaviy oilaviy munosabatlar muhim o'rin tutadi. Bir millatli oilalarda umumiy til, urf—odat va dunyoqarashning mushtarakligi sababli er—xotin o'rtasidagi o'zaro tushunish oson kechishi kuzatildi. Bu esa nikohdan qoniqish darajasining nisbatan yuqori bo'lishiga xizmat qiladi. Ko'p millatli oilalarda madaniy xilma—xillik munosabatlarga ijobiy ta'sir ko'rsatishi bilan birga, ayrim holatlarda qarashlar va qadriyatlardagi farqlar sababli psixologik qiyinchiliklarni ham keltirib chiqarishi mumkinligi ma'lum bo'ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 2-fevraldagi PQ-3502-son Qarori "Xotin-qizlarni qo'llab - quvvatlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora—tadbirlari to'g'risida".
- [2] Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. — Toshkent: O'zbekiston, 2019. — 592 b.
- [3] Андреева Г.М. Социальная психология. — Москва: Аспект—Пресс, 2019. — 432 б.
- [4] Бубнова С.С. Диагностика ценностных ориентаций личности. — Москва: ИПРАН, 2018. — 124 б.
- [5] Fitrat, A. Oila yoki oila boshqarish tartiblari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2006. 74 b
- [6] Karimova V.M., Akramova F.A. Oila psixologiyasi. — Toshkent: TDP, 2020. — 224 b.